

Mr. Mustafa Hasani

VAŽNOST ISLAMSKE VLASTI U ORGANIZACIJI I VOĐENJU AKCIJE UBIRANJA I DISTRIBUCIJE ZEKATA SA POSEBNIM OSVRTOM NA ISLAMSKU ZAJEDNICU U BOSNI I HERCEGOVINI¹

Rezime

Ovaj tekst analizira općenito ulogu islamske vlasti u pogledu menadžmenta zekata sa osvrtom na našu stvarnost i povijesni trenutak. Prvi dio rada govori o ulozi vlasti sa stanovišta izvora islamskog prava u kojima je, na osnovu interpretacije kura'nskih ajeta i prakse Božijeg Poslanika, a. s., istaknuta temeljna uloga i zadaća islamske vlasti u planiranju, vođenju i realizaciji akcije ubiranja i distribucije zekata. Analizirajući angažman Božijeg Poslanika, a. s., u pogledu menadžmenta zekata, pravnici su istakli stav da je jedan od zadataka islamske vlasti i menadžment zekata. U drugom dijelu rada aktualizirani su naponi savremenih muslimana da se oživi praksa Božijeg Poslanika, a. s., kada je u pitanju akcija zekata i izneseni su neki konkretni rezultati iz muslimanskih zemalja. U tom smislu vrlo značajno je i naše bosanskohercegovačko iskustvo, koje treba analizirati i razvijati u kontekstu izmijenjenog društveno-političkog i ekonomskog ambijenta sa ciljem da Islamska zajednica što uspješnije izvršava svoju zadaću. Rad je prezentiran na posebnoj sjednici Vijeća za fetve i kao takvog ga treba čitati.

Bosanskohercegovački muslimani izdvajaju zekat i sadekatu'l-fitr iz svoje imovine na način da u svojim džamijama u toku ramazana daju zekat i sadekatu'l-fitr, popularno kazano "na blokove". To je dio akcije koju decenijama vodi Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini. Ovakvom organizacijom IZ je postala dio savremenih napora unutar muslimanskog svijeta da se zekatu pristupi organizirano, da se uključi što šira muslimanska populacija, da se distribuira na jedinstven način i da se na najefikasniji način izvrši ova zadaća, jer je Allah Uzvišeni na strani džemata, a džemat, zajednica, efektivno može više uraditi negoli pojedinac.

Mnoge vlade u muslimanskom svijetu danas zakonski, organizacijski, finansijski potpomažu organizirano prikupljanje zekata i njegovu centraliziranu distribuciju, jer se zekatom potpomažu socijalne kategorije stanovništva koje su inače teret države. Zato je pitanje zekata danas izuzetno aktivno i dinamično sa stanovišta i u interesu svih uključenih u zekat: od primaoca, davaoca zekata, banaka i raznih fondova do države. Niz je pitanja koja se nameću u vezi sa zekatom. Naš je zadatak da razmotrimo ulogu Islamske zajednice, vjerskog autoriteta i vjerske vlasti u prikupljanju i distribuciji zekata.

U tom smislu odgovore ćemo tražiti u izvorima islamskog učenja, ali ćemo se pozivati i na savremeno muslimansko iskustvo, a posebno iskustvo koje imamo mi u BiH.

INTERPRETACIJA – IZVORI

Ajeti

¹ Ovaj rad prezentiran je na Drugoj redovnoj sjednici Vijeća za fetve Rijasetu IZ u BiH održanoj u Sarajevu 29. 06. 2005. kojim je otvoren tematski blok posvećen zekatu. S obzirom na vremensku distancu, rad je u posljednjem dijelu obogaćen informacijama koje su važne za istraživače ove oblasti.

Kur'an direktno ne govori da je vladar, odnosno vlast, odgovoran i zadužen za organiziranje i vođenje akcije ubiranja i distribucije zekata. Međutim, na indirektan način ulema izvodi zaključak da je islamska vlast zadužena da provodi akciju zekata.

U tom smislu najčešće se navodi ajet: «Uzmi od dobara njihovih zekat, da ih njime očistiš i blagoslovljenim ih učiniš, i pomoli se za njih, molitva tvoja će ih zaista smiriti. A Allah sve čuje i sve zna.» (Et-Tevba, 109). Ovim ajetom se želi istaći da se Muahammedu, a.s., kao Poslaniku i vladaru, a time i ostalim vladarima, naređuje da prikupljaju zekat. Međutim u literaturi se navode slučajevi da je među prvim muslimanima, pa tako i među cijenjenim ashabima, bilo onih koji su imperativ u ajetu i direktno obraćanje u drugom licu Božijem Poslaniku, a.s., shvatili kao specifičnost koja je vezana samo za njega.

Izvori bilježe da su neka plemena odbila da daju zekat nakon preseljenja na ahiret Božijeg Poslanika, a. s. Ovo odbijanje davanja zekata je bilo dvojako motivirano. Jedni su odbili dati zekat jer su se odmetnuli od ukupnog islamskog učenja i vratili se u nevjerstvo. Drugi su, pak, pravili razliku između namaza i zekata. Klanjali su, ali su smatrali da zekat nije obaveza. Naime, kako je već rečeno, citirani kur'anski ajet dio ashaba su shvatili kao da je riječ o individualnoj i ličnoj obavezi Božijeg Poslanika, a. s., pa je njegovom smrću prestala obaveza davanja zekata. Da je ovakvo razumijevanje bilo prisutno i među poznatim ashabima najilustrativnije govori i primjer Omera, r. a. Kada je čuo da halifa Ebu Bekr, r. a., namjerava pokrenuti vojsku protiv onih koji su odbili dati zekat, prigovorio mu je riječima: «Kako ćeš se boriti protiv ljudi kada je Božiji Poslanik, a. s., rekao: 'Naređeno mi je da se borim protiv ljudi sve dok ne kažu: «Nema boga sem Allaha» i ko god izgovori ove riječi njegov život i njegova imovina zaštićeni su, izuzev onda kada pravda zahtijeva, a konačan obračun je kod Allaha Uzvišenoga." Ebu Bekr je tada rekao: «Tako mi Allaha, ja ću se zaista boriti protiv bilo koga ko pravi razliku između namaza i zekata, jer je zekat zaista obaveza na imovinu. Tako mi Allaha, kad bi mi na ime zekata uskratili pa makar i jedan povodac kojeg su davali u vrijeme Poslanika, a.s., pokrenuo bih rat protiv njih.» Tada Omer reče: «Allaha mi, samo je Allah nadahnuo srce Ebu Bekrovo odlukom da se bori, te sam shvatio da je on u pravu.»²

Drugi ajet kojim se argumentira odgovornost i zadaća vlasti kada je pitanju akcija ubiranja i distribucije zekata je šezdeseti ajet iz sure Et-Tevba u kojem se kaže: "A zekat pripada samo siromasima, i bijednicima, i onima koji ga sakupljaju, i da se srca ljudi pridobiju, i za oslobođenje robova, i ljudima dugom savladanima, i borcima na Putu Allahovu, i putniku – namjerniku."

Ulema ističe da se posebna pozornost treba staviti na činjenicu da su u ajetu nabrojane određene kategorije i to njih osam. O važnosti ovih osam kategorija korisnika zekata te o činjenici da ih je Allah, dželle šanuhu, taksativno naveo govori i slijedeći hadis. Došao je neki čovjek Božijem Poslaniku, alejhi's-selam, i tražio da mu dadne da nešto od zekata, a Poslanik, alejhi's-selam, mu je rekao: "Allah, dželle šanuhu, ne bi bio zadovoljan odlukom niti jednog Poslanika, alejhimu-selam, niti bilo čijom drugom odlukom u pitanju zekata nakon što je On dao svoje propise o tome i dodijelio ga u osam kategorija njegovih korisnika. Ako budeš u jednoj od tih kategorija, ja ću ti dati ono što ti pripada!"³

² Vidi: Al-Šawkàni, *Nayl al-awtar*, t. III-IV, Dar al-hadis, Kairo, 1993, str. 143-146.

³ Abu Dawud, *Sunan*, br. hadisa 1391.

Ovaj hadis je sasvim jasan u pogledu važnosti i značaja navedenih kategorija. Allah, dželle šanuhu, nije, čak, ni Svome Poslaniku, alejhi's-selam, prepustio ovo značajno pitanje, a kamoli nekom drugom.

Kako se u ajetu navodi osam kategorija, pravicima se nužno nametnulo pitanje da li je nužno dijeliti zekat svim iz osam nabrojanih kategorija ili se može izdvojiti neka od njih. Šafija smatra da se zekat treba dijeliti svakoj od osam kategorija ako egzistiraju u društvu, u suprotnom, onim kojima je moguće. Dio hanbelijskih pravnikâ se slaže sa stavom imam Šafije, dok Malik i Ebu Hanife kažu da nije nužno dijeliti svim kategorijama. Ebu Ubejd prenosi stav Ibn Abbasa da zekat može biti dat u jednu od osam navedenih kategorija.⁴ Ipak, ove stavove moguće je i dalje navoditi kao i imena alima iz povijesti koji su se izjasnili o ovom pitanju, ali i dalje ostaje otvoreno jedno pitanje. Ko je to, lice ili organ, koji će, ako prihvatimo prvi stav, odrediti da se svakoj kategoriji dodijeli dio zekata? Kako ga realizirat, jer tražiti od pojedinaca koji daju zekat da traže svih osam kategorija je u najmanju ruku neopravdano. Ako se, pak, prihvati drugi stav, kakav je u našoj pravnoj školi i praksi, opet se postavlja pitanje ko je odgovaran da odredi koja je od tih kategorija, jedna ili više njih, ta koja se treba zekatom pomoći. Kako god, u oba slučaja se podrazumijeva postojanje organiziranog vođenja akcije ubiranja i distribucije zekata.

U ajetu se među osam kategorija kojima se udjeljuju zekatska sredstva nalaze neke vrlo bliskog značenja, poput prve dvije, i predstavljaju predmet mezhebskih razilaženja o pitanju njihova definiranja, ili se, recimo, pod jednu od njih može podvesti više drugih, pravnici su, zbog izričitosti teksta, razumjeli da postoji očita nakana Zakonodavca i duboka i ciljana razložnost zbog koje je On pojedinačno nabrojao svaku od njih.

Ilustracije radi navest ćemo primjer sa koliko opreza pravnici pristupaju ovim kategorijama, jer dati zekat u pogrešne ruke je isto kao i ne dati ga. U svjetlu izmijenjenih društvenih odnosa dvadesetog stoljeća postavilo se pitanje šireg, općenitijeg shvatanja sintagme *fi sebilillah*, kao jedne od kategorija lica kojima se daje zekat. Klasična ulema je pod ovom sintagmom podrazumijevala oružanu borbu (džihad). Veliki broj današnjih pravnikâ smatra da se pod ovom sintagmom misli na pomaganje svakog oblika borbe za dobrobit muslimana, borba znanjem, borba protiv asimilacije i vesternizacije muslimanskih društava, podizanja višeg standarda u muslimanskom svijetu i sl.

Međutim, ovakvom proširenom tumačenju ove sintagme usprotivio se poznati alim dr. Seid Ramadan Buti (Sa'îd Ramadan al-Buti) u raspravi na simpoziju Akademije islamskog prava u Džedi (Organizacija islamske konferencije), održanom 6-11. 2. 1988., posvećenoj mogućnosti davanja zekata za Fond islamske solidarnosti (Sanduq al-tadamun al-islamiyy).⁵ On je istakao da se ovim proširenim značenjem, ustvari, uvodi deveta kategorija, koja nije spomenuta u šezdesetom ajetu sure Al-Tawbah. Dr. Buti smatra da se pod sintagmu *fi sebilillah* može podvesti gotovo svih sedam ostalih kategorija korisnika zekata, ali ih je Zakonodavac naveo ovako svaku ponaosob s očitim razlogom. U pojam *na Putu Allahovu* ulazi davanje zekata i

⁴ Al-Tayib Zein Al-Abidin, «The Disbursement of Zakah», *Islamic Studies*, Islamabad, 2003, 42:1, str. 129-130.

⁵ Fond islamske solidarnosti osnovan je 1974. godine sa ciljem pružanja pomoći muslimanima u muslimanskim i nemuslimanskim sredinama gdje su muslimani manjina, podizanja njihovog ukupnog životnog, vjerskog, kulturnog i društvenog standarda i digniteta. Cilj Fonda je pružanje pomoći za izgradnju islamskih centara, bolnica, škola tamo gdje za tim muslimani imaju potrebu, pomaganje muslimanskim zajednicama i društvima izloženim prirodnim nepogodama da ih što prije i lakše saniraju. Ovaj Fond potpomaže svaki oblik razvoja i širenja islamskog učenja u i izvan muslimanskog svijeta; osniva islamske viskoobrazovne institucije, pomaže naučne projekte za koje postoji potreba; djeluje i radi među islamskom omladinom i organizira razne seminare iz različitih oblasti za koje se ustanovi potreba. V.: *Magallah Magma'ah al-fiqh al-islami*, Al-Dawrah al-rabi'ah, IV/I, 1988, Džeda, 524-526 i 554-556.

fukari i miskinima, i prikupljačima, i prezaduženim, i tako redom, ali isticanjem ove sintagme ističe se ujedno i njena posebnost i različitost u odnosu na svaku od ostalih sedam kategorija.⁶ Uvažavajući ovakvo razumijevanje, pravnici koji se zalažu za općenitije tumačenje ove kategorije nastoje, kod davanja fetvi i ukupnog razumijevanja ove kategorije, da uvođenje novih slučajeva (izgradnja islamskih centara i sl.) vezuju za pojam borbe, tj. očuvanja islamskog učenja, identiteta i digniteta muslimana.

Sakupljači zekata

Među ovih osam kategorija na trećem mjesti spomenuta je kategorija *i onima koji ga sakupljaju*, tj. ovlaštenim licima koja prikupljaju zekat. Prikupljači zekata, između ostalog, trebaju biti pravedni, upućeni u propise zekata, da znaju koja imovina podliježe zekatu, u kojem omjeru, da znaju proračunati vrijednost zekata, propise o dijeljenju zekata, da o tome vode urednu evidenciju i da čuvaju preuzeti imetak. Naravno, omogućen im je rad jedino ako su od nadležne vlasti ovlašteni da taj posao urade.

O ovom važnom segmentu akcije prikupljanja i distribucije zekata, od kojeg umnogome zavisi sam ishod akcije, raspravljalo se na trećem kongresu održanom pod pokroviteljstvom kuvajtske organizacije "Bejtu'z-zekat"⁷. Na kongresu su date određene preporuke, s obzirom na činjenicu da danas u svijetu djeluju različite organizacije, društva i komisije koji se bave prikupljanjem i distribucijom zekata. U zaključku kongresa postavljeni su određeni uvjeti vezani za obavljanje ovih poslova:

«Uposlenici za prikupljanje zekata trebaju biti imenovani od strane države. Prikupljač zekata treba da je musliman, muškarac, povjerljiv, te da praktično poznaje propise zekata. Kao pomoćno osoblje mogu se uposliti specijalisti različitih struka, kao što su radnici na kompjuterima, skladištari i sl.

Prikupljača zekata treba platiti iz dijela prikupljenog zekata, čak i ako on nije siromašan, s tim da se vodi računa da njihove plaće i upraviteljski troškovi na prelaze 12,5% od ukupno prikupljenog zekata. Treba voditi računa da se uposli onoliki broj prikupljača zekata koliko je nužno. Najbolje rješenje je da prikupljači zekata budu plaćeni od strane države kako bi se dalo više zekata ostalim kategorijama korisnika zekata.

Prikupljačima zekata zabranjeno je da u tom svojstvu primaju poklone ili darove u bilo kakvom obliku.

Institucije i administracije koje se bave prikupljanjem i distribucijom zekata treba da budu opremljene svim potrebnim sredstvima za rad, opremom i namještajem čija se nabavka finansira iz prikupljenih sredstava zekata, izuzev ako se finansiraju na neki drugi način, kao što su donacije i pokloni ili ih finansira vlast, uz uvjet da su ta sredstva direktno vezana za prikupljanje i distribuciju zekata.

Tijelo koje je imenovalo komitete za prikupljanje zekata vrši ujedno i nadzor njihova rada, pozivajući se na praksu Božijeg Poslanika, alejhi's-selam, nadzora nad prikupljačima zekata. Lica koja rade ovaj posao snose punu odgovornost za prikupljena sredstva zekata i odgovaraju za eventualnu štetu.

⁶ Isto, 652-653.

⁷ Mr. Mustafa Hasani, „Fond zekata iz Kuvajta – primjer savremene organizacije za prikupljanje i distribuciju zekata“, *Zbornik radova*, FIN, Sarajevo, 2004, str. 149-164

U svome radu sa davaocima i licima koja primaju zekat prikupljači treba da se odnose u skladu sa islamskim učenjem i edebom, šireći znanje o važnosti, značaju i ciljevima davanje zekata u muslimanskom društvu i zajednici.»⁸

S druge strane, ova spomenuta kategorija ukazuje na vrlo bitnu značajku koja se tiče zekata, a to je da je nužno postojanje tijela, u ovom slučaju vlasti, koja će poslati sakupljače na određeni teritorij. Ko će, pak, odlučiti o stručnim i moralnim kvalitetama dotičnih, kao i svim ostalim pitanjima u vezi sa njima, ko će napraviti raspored odlazaka i sl? Na indirektan način ovim ajetom je skrenuta pažnja na značaj i nužnost angažmana nadležne islamske vlast u vezi s ovim pitanjem. Možemo navesti niz konkretnih pitanja i potreba koji su u realizaciji akcije vrlo važni, poput recimo toga da je sakupljačima potrebno dati dokument kojim će potkrijepiti svoju tvrdnju, kada se obrate trgovcu, biznismenu, građaninu, da je on imenovano, zvanično lice za ukupljanje sredstava, a ne neki prevarant i sl. Stoga vlast brine i vodi ukupnu akciju i ona je odgovorna za organiziranje i provođenje cjelokupne akcije izvršavanja ove obaveze. Akcija se ogleda u određivanju monetarne vrijednosti zlata i srebra radi nisaba, edukaciji muslimana o pitanjima zekata, kako je to radio Muhammed, alejhi's-selam, šaljući ashabe u razne dijelove muslimanskog svijeta, nadgledanju njihovog rada, pa do prikupljanja zekata i njegove najadekvatnije distribucije. Iz primjera Ebu Bekra dalo se vidjeti da je islamska vlast ujedno odgovorna i da sankcionira ona lica koja izbjegavaju obavezu davanja zekata, a vlast jeste ta koja raspolaže fizičkim aparatom prinude i ima mehanizme provođenja sankcije. Naravno, izbjegavanje davanja zekata je haram (zabranjeno), s tim da u islamskoj državi činjenje harama predstavlja krivični prekršaj, dok na teritoriji van islamske vlasti taj haram se tretira kao grijeh.

Praksa Božijeg Poslanika, a. s.

Zekat je propisan nakon Hidžre. U mekanskom periodu i prije negoli je bio propisan zekat u Medini, muslimanima je preporučivano da daju uobičajenu sadaku, tj. dobrovoljno davanje. Propisivanjem zekata kao obligatnog izdvajanja određene količine imovine uz precizirane uvjete pristupa se implementiranju ove zadaće. Organiziranje i vođenje akcije ubiranja i distribucije zekata biva pod ingerencijom Božijeg Poslanika, a. s.

Već smo ranije govorili o sakupljačima zekata i Poslanik, a. s., je postupao shodno ajetu na način da je odabirao i slao iskusne, pravedne i čestite ashabe, dobre poznavaoce propisa o zekatu, da idu u pojedine regije ili plemena da vrše tu dužnost. Prema spisku ashaba koje je Poslanik, a. s., slao kao sakupljače i distributere zekata pojedinim regijama i plemenima, kojeg navodi dr. Jusuf el-Karadavi, evidentno je da su među njima bili i oni najpoznatiji ashabi poput Ebu Bekra, Omera, ali i oni manje poznati za koje je Poslanik, a. s., ocijenio da mogu odgovoriti ovoj zadaći. Kako smo napomenuli, jedni su upućeni na određena područja, regije, a drugi plemenima, što ukazuje da su obuhvaćena i ona beduinska pokretna plemena, a time i sav prostor Arabijskog poluotoka na kojem se protezala tadašnja islamska država. U većini slučajeva slat je po jedan ashab, iako nam nije poznato da li je imao pomagače, izuzev, prema spomenutom spisku, plemena Benu S'ada, kojem je Božiji Poslanik, a. s., poslao dvojcu ashaba i koji su odvojeno radili na prikupljanju i distribuciji zekata.⁹ U literaturi su zabilježeni primjeri u kojima Poslanik, a. s., daje instrukcije tim ashabima na koji način će da rade, ne samo kod prikupljanja i distribucije zekata nego i izvještaja o radu koje su kao sakupljači i distributeri

⁸ V.: <http://zakat.al-islam.com/def/default.asp?l=arb&filename=fcqh/desc/it...> dese 29. 04. 2002.

⁹ Vidi: Dr. Yusuf Al-Karadawi, *Fiqh al-zakah*, II, Muassassah al-risalah, Bejrut, 1994, str. 750-751.

dužni dati. Također, navode se i izvještaji kojima se Poslanik, a. s., obraća javnosti na koji način se trebaju ophoditi prema sakupljačima. Primjera radi Božiji Poslanik, a. s., savjetuje muslimane: «Kada vam dođe prikupljač i distributer zekata, neka vas zadovoljan napusti!».¹⁰ I pored toga, Božiji Poslanik, a. s., kao vladar, vršio je kontrolu njihovog rada te bi reagirao na nepravilnosti. U tu svrhu, u državnom trezoru (Bayt al-mal), pored tri druga fonda: fond za ratni plijen, fond napuštene zemlje, fond sredstava od džizije i harača, bio je i fond za zekat, u koji su se slivala sredstva od zekata. Ovaj fond je administrativno pokrivalo i adekvatno osoblje. Zabilježeno je da je Poslanik, a. s., imao dosta pisara od kojih su neki bili zaduženi za državnu korespondenciju, drugi za Objavu, itd., a među njima su bili i pisari koji su evidentirali akciju zekata. Bilježi se da je ashab Zubejr b. Avvam bio odgovoran za ovu evidenciju, a u slučaju njegove odsutnosti ili spriječenosti, to bi radili Džehm b. es-Selet i Huzejfe b. el-Jemani. Iako je ovaj fond bio smješten u državnom trezoru, bio je administrativno i fizički odvojen, te se sredstva zekata nisu prelivala u druge fondove i obrnuto.

Može se kazati da su prikupljanje i distribucija zekata u vrijeme Božijeg Poslanika, a. s., bili lokalni, te je ono što je prikupljeno na određenom području ili plemenu bilo podijeljeno siromasima i drugim kategorijama primalaca zekata iz tog područja ili plemena. Nema izvještaja da je zekat premještan sa jednog lokaliteta na drugi za vrijeme života Božijeg Poslanika, a. s.¹¹ Naime, Poslanik, a. s., je instruirao sakupljače zekata da se sakupljeni zekat preda narodu iz kojeg je sakupljen. Eventualni višak zekata koji nije bio raspodijeljen, odnosno nije se imao kome dati, prenošen je u prijestolnicu i smješten u državni trezor. Međutim, shodno datim instrukcijama, sakupljači zekata su se vraćali samo sa dijelom zekata koji je njima pripadao prema kur'anskoj odredbi.

Praksa organiziranog vođenja akcije zekata nastavljena je i poslije smrti Božijeg Poslanika, a. s. Halife su slali prikupljače zekata i brinuli se za ukupnu organizaciju, smatrajući je dijelom svoje vladarske obaveze. U organizacijskom smislu, s vremena na vrijeme, javljali su se noviteti, pa je, recimo, Omer, r.a., u vrijeme svoje vladavine postavljao prikupljače zekata na puteve, mostove kojim bi prolazile karavane te bi na taj način bio prikupljan zekat na trgovačku robu, zlato i srebro.¹²

PRIMJENA – ISKUSTVO SAVREMENIH MUSLIMANA

Modeli organiziranog ukupljanja i distribucije zekata

Nakon stjecanja političke nezavisnosti u muslimanskim zemljama druge polovice dvadesetog stoljeća intenzivno se radilo na organiziranom pristupu akciji zekata. Time se, s jedne strane, oživjela praksa Božijeg Poslanika, a. s., a sa druge, muslimani su uvidjeli da se ogromna materijalna sredstva daju, a da su efekti vrlo mali. Naime, postavilo se pitanje da li zaista ovim propisom Zakonodavac želi da mi naprosto zadovoljimo formu i "ispustimo iz ruku" ovu zadaću ili, pak, Zakonodavac želi da organiziranom akcijom zekata ostvarimo veći, efikasniji napredak,

¹⁰ Hadis bilježe: Muslim, *Sahih*, br. hadisa 1792; Et-Tirmizi, *Sunen*, br. hadisa 586, i drugi.

¹¹ Vidi: Monzer Kahf, *Zekat menagment in some muslim societies*, Islamic devalopment bank, Islamic research and training institute, Background paper no. 11, Džedda, 2000, str. 17.

¹² Isto, str. 19.

socijalni i ekonomski boljitak i time realiziramo, konkretiziramo islamsko socijalno, ali i drugo učenje.

Analizirajući današnju situaciju u svijetu, moguće je ustanoviti tri oblika organizacije prikupljanja zekata:

1. Davanje zekata je obaveza propisana zakonom (zekat je obaveza propisana zakonom u šest država: Saudijskoj Arabiji, Maleziji, Libiji, Pakistanu, Sudanu i Jemenu.)
2. Davanje zekata je dobrovoljno, nije obavezno pozitivnim zakonom, ali se država javlja kao osnivač, supervajzer agencije i fonda za prikupljanje i distribuciju zekata. (Ovaj model prisutan je u: Kuvajtu, Jordanu, Omanu, Kataru, Bahreinu, Bangladešu i Indoneziji. Takav slučaj je bio i sa Irakom, za kojeg danas nemamo informacije. Egipat se izdvaja u odnosu na navedene zemlje time što su oni našli rješenje osnivanjem 1971. Nasir Social Bank Egipta, koja u zasebnom dijelu svojih poslova radi na prikupljanju i distribuciji zekata. Potrebno je naglasiti da ovi fondovi nisu jedine institucije u ovim državama koje prikupljaju zekat. Brojne se dobrotvorne i ine organizacije koje također prikupljaju zekat te se usljed tog mnoštva razvija takmičarski duh u visini prikupljanja zekata).
3. Davanje zekata je dobrovoljno, a muslimanima je prepušteno na volju da izaberu na koji način će se organizirati. (Takav je slučaj sa Indijom, u kojoj djeluju tri različita tipa organizacija koje se bave prikupljanjem i distribucijom zekata.)

Do kakvih rezultata i konkretnih oblika ukupljanja i distribucije zekata se došlo, zaista je pravo čudo. Primjera radi, navest ćemo jedan oblik razumijevanja i konkretizacije ideje davanja zekata u prvoj spomenutoj (fukara) kategoriji korisnika zekata. Fond zekata iz Kuvajta je 1987. pokrenuo program sa ciljem finansijske produktivne rehabilitacije siromašnih porodica koje trebaju od korisnika zekata prerasti u davaoce zekata, tj. transformirati ih iz sfere potrošnje u sferu proizvodnje. Od osnutka Produktivne rehabilitacijske sekcija pa do sredine 1989. godine program rehabilitacije je završilo 99 familija. Program se sastoji u osiguranju nastave, obuke i sredstava u visini do 25% troškova za vrijeme trajanje teorijske i praktične nastave za porodice za koje se ustanovi da imaju mogućnosti ili sklonosti da uspješno okončaju program. Ovaj program se najčešće sastoji u osposobljavanju takvih porodica u zanatskim vještinama. Produktivnom rehabilitacijom se poboljšava društveni i ekonomski status takvih porodica, a Fond zekata ima ulogu posrednika u realizaciji njihovog boljeg života, što je i jedan od ciljeva davanja zekata. Da bi u tome uspio, FZ iznalazi metode kojima bi da otkrije skrivene ali produktivne kapacitete u društvu, da obrazuje, pruža šansu takvim licima i iskoristi njihov radni potencijal. U konačnici, takvim licima se nudi sigurnija budućnost i pruža nova perspektiva a što, svakako, ima pozitivan utjecaja na moral tih ljudi i razvija jak osjećaj solidarnosti i pripadnosti, u kojem FZ stječe potpuno povjerenje.¹³

Naravno, bilo bi kranje neodgovrno ovom prilikom ne spomenuti ogromna zekatska sredstva koja smo dobili u cilju odbrane od agresije. Armija, jetimi i ini drugi korisnici ovih sredstava ne bi bili u stanju preživjeti da nije bilo pomoći iz muslimanskog svijeta, a dobar dio tih sredstava je baš od zekata.

Naše iskustvo

¹³ Abd Al-Qader Dahi Al-Ajeel, "Kuwait", u: *Institutional framework of zakah: Dimensions and implications*, Islamic development bank, Islamic research and training institute, Džeda, 1995, str. str. 269-270.

Kako je u uvodu ovoga rada rečeno, već decenijama Islamska zajednica u BiH vodi akciju ubiranja i distribucije zekata i sadekatu'l-fitra, oslanjajući se na tumačenje koje je ovdje kod nas iznio Husein Đozo. On nije bio prvi koji je kod nas pisao o tome. Prije njega, koliko je nama poznato, pisali su Džemaludin Čaušević i Abdulah Bušatlić, ali je Đozino tumačenje kategorije *fi sebilillah* prihvatila islamska zajednica i na kraju je realizirano.

U svom poznatom radu "Značaj i šeriatska osnova akcije ubiranja i raspodjele zekata i sadekai-fitra"¹⁴ Husein Đozo je zapisao: „Otvaranje Fakulteta iziskivalo je ogromna materijalna sredstva. Tu nam se najbolje ukazuje nužno povezivanje duhovne i materijalne komponente, odnosno duhovnih i materijalnih vrijednosti. Fakultet kao izraz potrebe duhovne komponente pretpostavljao je postojanje solidne materijalne baze. Trebalo je stvoriti tu bazu i pronaći stalne i sigurne nove izvore prihoda.

Historija će najbolje pokazati koliko je bio značajan potez i koliko mudra i opravdana odluka organa Islamske zajednice da se u stvaranju nove baze i u pronalaženju novih izvora prihoda orijentira na zekat, zekatu'l-fitr i da reaktiviraju ove izvore i ponovo ih privedu njihovoj pravoj svrsi. Iako je naša islamska javnost prilično dobro upoznata i informirana o ovom pitanju, koje se pretvorilo u najvažniju akciju našeg historijskog trenutka, ipak držimo da neće biti suvišno ako se još jedanput na njega osvrnemo i damo kratak rezime.“

Koliko je Đozo bio u pravu kada je napisao da će historija pokazati koliko je značajan potez i koliko mudra i opravdana odluka organa IZ-a u provođenju akcije zekata, evidentno je sa ove vremenske distance.

IZ je preživjela period komunističke vladavine, uspijavajući da razvije obrazovnu infrastrukturu neophodnu za osiguranje kadra koji je bio u stanju da iznese teret komunističkog režima i omogućiti kontinuiran rad IZ-a.¹⁵ Stjecanjem političke slobode, IZ na osnovama ove materijalne baze razvija i dalje svoje aktivnosti. Smatram da vama koji ste direktno uključeni u rad IZ-a ne trebam navoditi dodatne argumente i pokazatelje u vezi s ovim pitanjem.

Naravno IZ razvija i druge oblike organiziranog djelovanja, kojim vrši svoju vjersku funkciju i ostvaruje materijalnu dobit. Kao pokazatelj jednog uspješnog i efikasnijeg rada dovoljno je spomenuti akciju organiziranog klanja kurbana, koja je, također, s obzirom na svoj vremenski početak mlada, i vidjeti koliko tona mesa, na zadovoljstvo javnih kuhinja, studentskih domova, vojske i drugih korisnika, se preda u ruke onih kojima je ova pomoć potrebna.¹⁶ Nije li to izvršavanje stvarne volje Allahove, koju je želio propisom klanja kurbana!

Umjesto zaključka

¹⁴ Husein Đozo, "Značaj i šeriatska osnova akcije ubiranja i raspodjele zekata i sadekai-fitra", *Glasnik*, VISA u SFRJ, XXXIX, 1976, br. 4, str. 331-341.

¹⁵ Novina koju donosi Ustav IZ-a iz 1990. godine, u odnosu na prethodne Ustave IZ-a odnosi se i na zekat. Naime, ovim Ustavom zekat, sadekat'l-fitr i prihodi od prikupljenih kurbanskih kožica navedeni su kao izvori stjecanja imovine, čime je priznato faktičko stanje da se gotovo dvije decenije ovom akcijom finansiraju vjerske škole, Fakultet i drugi naučno-istraživački projekti. U tu svrhu ovim Ustavom predviđeno je ustanovljenje zasebnog fonda «Bejtul-mala» u kojem će se sakupljati sredstva zekata. Fond je pod nadležnošću Vrhovnog sabora. Predviđeno je da Fondom upravlja zaseban odbor kojeg imenuje Vrhovni sabor. Muhamed Salkić, *Ustavi Islamke zajednice*, Sarajevo, El-Kalem.

¹⁶ «Iako ova godina po broju uplaćenih kurbana i ukupljenog mesa (60 tona) nije bila rekordna – prošle je bilo 67 tona kurbanskog mesa, ona je jubilara – navršava se decenija otkako ju je pokrenuo Rijaset Islamske zajednice BiH. Tokom deset godina akcije naši Bošnjaci u dijaspori su ukupili 550 tona kurbanskog mesa, koje je podijeljeno najpotrebnijoj kategoriji stanovništva. Pokazalo se da ova akcija, koja se i dalje nastavlja, ima dalekosežan značaj. – Ovom akcijom pomaže se najsiriromašnjoj kategoriji našeg stanovništva da lakše preživi, ali se olakšava i egzistiranje brojnih ustanova i institucija. Tako se njeguje uzajamna solidarnost našeg naroda». «Prikupljeno 550 tona mesa i pomognuto hiljadama naših ljudi», *Preporod*, XXXVI, br. 4/798, 15. februar 2005, str. 1.

Islamska vlast ima odlučujuću ulogu u organiziranju, vođenju akcije ubiranja i distribucije zekata. Ovaj stav se oslanja na ajete koji nisu eksplicitno spomenuli ovu ulogu vlasti, ali na indirektan način, kako smo to pokazali, jesu, te praksu Božijeg Poslanika, a.s., i ashaba koji su nastavili ovu praksu.

Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini jeste islamska vlast i vjerski autoritet koji je zadužen i odgovoran da brine brigu, organizira i vodi akciju zekata u cijelosti. IZ u tom smislu ima vrlo važno iskustvo, a u organizacijskom smislu i dobru infrastrukturu.

Međutim, očekivati je da se u narednom periodu, a čudno je zašto već dosad nije, pojavi neka lokalna organizacija ili ogranak neke međunarodne organizacije koja će u svome programu imati i prikupljanje i distribuciju zekata. Sa ovom vrstom "upada" IZ se i ranije susretala, organizacija hadža, kurbana, pokopna društva i svih ostalih djelatnosti u kojima IZ ostavaruje materijalnu korist. Ovome treba pridodati i stavove savremenih alima i institucija poput Evropskog vijeća za fetve i istraživanja koji dopuštaju da se zekat daje u humanitarne organizacije koje se bave ovom djelatnošću. Naravno, ovdje nije uzeta naša historijska i druga specifičnost, ali se takva tumačenja, fetve i razmišljanja prenose među Bošnjake i na naš prostor. IZ se ne može oduprijeti ovom „upadu“ izuzev ozbiljnim radom. Moje je mišljenje da se administrativno, organizacijski i kadrovski ne može ići dalje ako se akcija provodi po, rekao bih, klišeju, koji podrazumijeva samo "blokove". Da stvar bude teža, ovaj model davanja je star više desetina godina i nema inovacija iako je iza nas deset godina stvarne slobode i potpuno izmijenjen društveno-politički i ekonomski ambijent. Istraživanja pokazuju¹⁷ da postoji dosta prostora, pa i praznina, koji bi trebalo adekvatno popuniti. Prikupljanje zekata u naturi koje već par godina provode neke medrese svakako treba istaći kao značajnu novinu, ali se na tome treba zaista puno poraditi. Neopravdano je očekivati da samo imami provode akciju ili budu odgovorni za nju, ali je isto tako važno da oni vladaju informacijom koliki je procenat džematlija koji daje zekat mimo fonda IZ-a i zašto to čine. Te su informacije važne za ostale institucije IZ-a kako bi one mogle analizirati situaciju i adekvatno reagirati. Dakako da je nužna stručna pomoć, radovi,¹⁸ jer se sami imami stručno ne mogu nositi sa problematikom koju nosi savremeni život, ali, i pored tih stručnih radova, nužna je organizacija u kojoj su svi njeni članovi informirani, upućeni i, na kraju, familijarni sa ciljevima, ali i organizacijom kao takvom.

Vrlo je važno iskustvo ostalih muslimanskih naroda i institucija. Zašto se ne pozivati na praksu i rezultate do kojih su došli fondovi, banke, pa i države u organiziranom prikupljanju i distribuciji zekata? Koji model ili, pak, segment nekog modela konkretno treba preuzeti ili modificirati,

V.: Salih Smajlović, "Donirano 55.000 kg kurbanskog mesa", *Preporod*, XXXII, br. 6/727, 15. mart 2002, str. 15.

¹⁷ Naš stav baziramo, između ostalog, i na informacijama sakupljenim u diplomskim radovima odbranim na Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu. U sklopu projekta istraživanja naše islamske vjerske prakse u vezi s pitanjem provođenja akcije zekata odbranjena su tri diplomatska rada. Do sada su urađeni radovi koji su pokrili Muftijstvo tuzlansko, Muftijstvo bihačko i Mešihat IZ-a u R Hrvatskoj. To su sljedeći radovi: Ahmed Lišić, «Prikupljanje zakata na području Medžlisa IZ Brčko», broj rada 380, odbranjen 30. 03. 2005; Hajrudin Mujkanović, «Prikupljanje zekata na području Medžlisa IZ Rijeka», broj rada 414, odbranjen 26. 09. 2005; Senad Omić, «Prikupljanje zekata na području Medžlisa IZ Sanski Most», broj rada 426, odbranjen 09. 02. 2006.

¹⁸ Vrlo važno pitanje jeste pitanje obrazaca ili modela obračunavanja zekata. Prema našim saznanjima u periodici koja nam je bila dostupna u periodu 1995-2004. o našoj temi su pisani sljedeći radovi: Mehmedalija Hadžić, "Zekat – obaveza imućnih i kako ga obračunati," *Preporod*, XXVIII, br. 23/649, 15. decembar 1998, str. 11; Nazif Garib, "Kratok prikaz obaveze zekata u stvarima koje su aktuelne kod nas", *Preporod*, XXIX, br. 24/673, 15. decembar 1999, str. 18-19; Dr. Mustafa Cerić, *Vodič za izdvajanje zekata (separat)*, *Preporod*, XXX, br. 24/697, 15. decembar 2000, 8 str; Mr. Amel Kovačević, "Ka primjerenom izučavanju i efikasnijoj mobilizaciji zekata u Bosni i Hercegovini", *Glasnik*, LXIV/2002, br. 7-8, str. 719-731; Mr. Mustafa Hasani, "Imovina na koju se daje zekat", *Glasnik*, LXV/2003, br. 11-12, str. 1029-1038; Mr. Hamid Indžić, "Zekat na poljoprivredne proizvode", *Novi horizonti*, Zenica, godina III, mart 2002, br. 31, str. 37-39; Dr. Šefik Kurdić, "Sadekatu-l-fitr", *Novi horizonti*, Zenica, godina IV, novembar 2002, br. 39, str. 33-35; Muhamed Salkić, "Upustvo o prikupljanju zekata i sadekatul-fitra", *Vjesnik bošnjačke dijaspor*, Rijaset IZ u BiH, godina II, Sarajevo, 1998/1999, br. 6, str. 15-16; Muhamed T., "Zekatul-fitr", *Saff*, G.I.P. Saff, Sarajevo, januar 1999, br. 25, str. 10.

uvažavajući našu društvenu, historijsku, psihološku, ekonomsku posebnost, pitanje je oko kojeg se relevantni faktori koje IZ odredi trebaju dogovoriti.

Historijski gledano, Božiji Poslanik i prve halife su jedinstveno organizirali i vodili akciju zekata i ne nalazimo u literaturi drugačijih podataka. Pokušaji ponovne uspostave organiziranog menadžmenta zekata rezultirali su pojavom mnoštva organizacija, fondova i inih institucija koje bi da ukupljaju i distribuiraju zekat. Smatram da ova pojava mnoštva jeste posljedica slabe centralne vlasti koja je ili prepustila tu zadaću drugima ili nije adekvatno organizirala samu akciju. IZ ne smije sebi dozvoliti takvu situaciju, jer, po svom poslanju, a i opredjeljenju,¹⁹ ona treba da radi na jedinstvu muslimana u BiH.

Samo Islamska zajednica treba i može da vidi šta je opći interes (maslehatu'l-murseleh) i da u tom smislu reagira. Primjera radi, Rijaset IZ-a u 1995. godini odredio je da sav prikupljeni zekat bude usmjeren u kategorije *nevoljnicima i siromasima*, uvažavajući činjenicu da je rat tek stao i da su ove dvije kategorije najprisutnije.²⁰ U literaturi se spominje da je jedne godine h. Omer sav ukupljeni zekat na području sjeverne Afrike usmjerio za oslobođenje robova, jer je to bio veliki problem na tom prostoru.²¹

Islamska zajednica već odavno u svom nazivu nema odrednicu vjerska, pa time ona nije samo vjerska zajednica, odnosno ima mogućnosti otvaranja prema društvu, vodeći razne socijalne, kulturne i druge programe. To je dobra prilika da IZ ostvari svoju zadaću i da ojača poziciju relevantnog društvenog faktora.

Mustafa Hasani je predavač na Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu pri Katedri za fikh (šerijastko pravo). Posebna su mu naučna interesiranja prema oblastima interpretacije islamske pravne misli kroz fetve (decizija), zekat i istraživanje vjerske prakse kod nas.

¹⁹ Član 1. Ustav Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini.

²⁰ «Zekat i vitre siromašnima», (Briga Islamske zajednice za siromašne muslimane), *Preporod*, XXVI, 1/572, januar 1995, str. 1; A. Kadribegović, «Dan šehida, zekat za siromahe, vjerska pouka u školama», (Dvodnevno zasjedanje Rijasetu IZ-e u BiH), *Preporod*, XXVI, 2/573, februar 1995, str. 3; Muharem Omerdić, *Živjeti u islamu*, Rijaset IZ u BiH, Istanbul, 1995, str. 143.

²¹ Ovim radom nismo u prilici da potaknemo pitanje koje se može pročitati u savremenoj literaturi u pogledu organiziranog djelovanja u menadžmentu zekata na općem, globalnom nivou. Al-Tajib Zein al-Abidin u svom radu o distribuciji zekata ukazuje na problem siromaštva u muslimanskim zemljama te poziva da se pri Organizaciji islamske konferencije formira međunarodna organizacija koja bi pomagala muslimanskim zemljama u distribuciji zekata. Prema njemu, osam bogatih muslimanskih zemalja distribuira zekat u druge siromašne muslimanske zemlje. Putem ove organizacije formirane pri OIC-u bi se efektivnije ulagala ova zekatska sredstva, kako bi bilo manje siromaštva u muslimanskim zemljama. Prema Izvještaju o humanom razvoju Razvojnog programa UN-a (UNDP) za 2002., kojeg je spomenuti autor koristio, od 57 zemalja članica Organizacije islamske konferencije čak 21 muslimanska zemlja od ukupno 36 nabrajanih spada u grupu nejnerazvijenijih zemalja u svijetu. Prema istom izvještaju, ali za 2000. godinu, kako navodi Mr. Ahmet Alibašić, samo pet muslimanskih zemalja ulazi u krug zemalja sa visokim stepenom razvoja. Najbolje rangirana mnogoljudna muslimanska zemlja je Turska i nalazi se na 85. mjestu, Iran na 97., Indonezija 109., itd.

Naravno, ideja koju je potakao Al-Tajib Zejn al-Abidin može se razvijati samo ako se pretpostavi da na lokalnom, državnom nivou postoji jedinstvena organizacija menadžmenta zekata, odnosno da je treba uspostaviti.

V: Al-Tayib Zein Al-Abidin, *nav. dj.*, str. 136; Mr. Ahmet Alibašić, *Uvod u studije islamske kulture i civilizacije*, Fakultet islamskih nauka, Sarajevo, 2004, str. 27.